

Ольга Максимович

кандидат філософських наук, доцент, директор Навчально-наукового центру соціологічних досліджень Прикарпатського регіону ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», докторант кафедри соціології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Olga Maksymovych

PhD in Philosophy, Associate Professor, Director of Educational and Scientific Center of Sociological Research of Precarpathian region of SHEI "Vasyl Stefanyk Precarpathian National University", Doctoral student of Department of Sociology V. N. Karazin Kharkiv National University

СТАН АКАДЕМІЧНОЇ МОБІЛЬНОСТІ В ОЦІНКАХ ВИКЛАДАЧІВ ТА СТУДЕНТІВ ВИЩОЇ ШКОЛИ УКРАЇНИ (ЗА ОФІЦІЙНОЮ СТАТИСТИКОЮ ТА РЕЗУЛЬТАТАМИ ЯКІСНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ)

У статті презентовано результати загальнонаціонального дослідження «Реформи вищої школи України в оцінках учасників освітнього процесу», проведеного Соціологічною асоціацією України за фінансової підтримки Міжнародного фонду «Відродження» наприкінці 2015 – початку 2016 року. За результатами фокусованих групових інтерв'ю з викладачами та студентами вітчизняних вишів щодо можливості реалізації таких норм реформування вищої освіти в Україні, як академічна мобільність та мовні компетентності. Наведено статистичні дані щодо динаміки чисельності студентів, що здобувають вищу освіту поза межами країни громадянства у світі в цілому (1975 – 2012 рр.) та серед мешканців України (2009 – 2015 рр.), а також щодо динаміки чисельності українців серед студентів Польщі (2006 – 2016 рр.). Визначено концептуальні засади дослідження академічної мобільності на основі досліджень міжнародних та європейських освітніх інституцій. Представлено авторську інтерпретацію академічної мобільності як важливого елементу міжкультурної комунікації.

Ключові слова: реформування освітньої системи України, оцінки реформ, мовні компетентності, академічна мобільність, міжкультурна комунікація.

В статье представлены результаты общенационального исследования «Реформы высшей школы Украины в оценках участников образовательного процесса», проведенного Социологической ассоциацией Украины при финансовой поддержке Международного фонда «Возрождение» в конце 2015 – начале 2016 года. Приведены результаты фокусированных групповых интервью с преподавателями и студентами отечественных вузов относительно возможности реализации таких норм реформирования высшего образования в Украине, как академическая мобильность и языковые компетентности. Представлены статистические данные о динамике численности студентов, получающих высшее образование за пределами страны гражданства в мире в целом (1975 – 2012 гг.) и среди жителей Украины (2009 – 2015 гг.), а также о динамике численности украинцев среди студентов Польши (2006 – 2016 гг.). На основании исследования международных и европейских образовательных институтов определены концептуальные основы исследования академической мобильности. Представлена авторская интерпретация академической мобильности как важного элемента межкультурной коммуникации.

Ключевые слова: реформирование образовательной системы Украины, оценки реформ, языковые компетентности, академическая мобильность, межкультурная коммуникация.

The article is devoted to the results of a nationwide study "Ukrainian Higher Education Reforms in Assessments of Participants in the Educational Process", conducted by the Sociological Association of Ukraine and financially supported by

the International Renaissance Foundation in late 2015 – early 2016. The analysis of academic mobility and foreign language skills in terms of their implementation in Ukraine based on the results of university workers qualitative interviews is provided. It is emphasized that foreign language skills and academic mobility practices might be considered as a significant factor on the one side and as a substantial component of the transformation of the educational system of Ukraine on the other side. The statistical data devoted to the number of students obtaining higher education outside the country of citizenship in the world (1975-2012) as a whole and in Ukraine in particular is provided. Additionally, the number of Ukrainians among Polish students (2006 - 2016) is been analyzed. The conceptual foundations of the study of academic mobility based on the studies of international and European educational institutions, as well as on the author's interpretation of academic mobility as an important element of intercultural communication are defined.

Keywords: Reform of the Educational System of Ukraine, Evaluation of Reforms, Language Skills, Academic Mobility, Intercultural Communication.

В умовах сучасного світу розвиток сфери освіти та науки є одним з ключових факторів успіху суспільства, в тому числі його економічного благополуччя, оскільки високий освітній та науковий потенціал гарантує участь країни у світовій економіці на правах конкурентоспроможного учасника, а не потенційного ринку збуту товарів і послуг та дешевої робочої сили. В процесі розбудови освітньої галузі ключова роль належить університетам, які забезпечують реалізацію освітніх завдань країни на найбільш масовому та інституційно ефективному рівні. Щоб українське суспільство досягло рівня розвинутих країн світу, вітчизняна освітня система має бути суттєво реформована. Протягом останніх двох десятиліть українська вища школа зазнала чимало реформ, проте далеко не всі з них були ефективними. Якість освітніх послуг, що їх надають вітчизняні виші, все ще залишає бажати кращого. Тим не менше, певні досягнення у процесі модернізації вищої освіти в нашій країні можна спостерігати вже сьогодні. Це, зокрема, стосується певного підвищення рівня академічної мобільності та мовних компетентностей викладачів та студентів українських вишів, зростання чисельності іноземних громадян, що здобувають вищу освіту в Україні. Останнє свідчить про інтернаціоналізацію вищої школи, яка є важливим чинником міжкультурної комунікації, що набуває особливу значущість

у контексті інтеграції вітчизняної вищої освіти в європейський та світовий простір. З огляду на це, зазначимо, що результати дослідження, проведеного Міжнародною асоціацією університетів [1], засвідчують, що більше половини включених до проекту університетів у 2014 році вже мали напрацьовану власну програму (чи стратегію) інтернаціоналізації, а орієнтовно п'ята частина установ перебувала на стадії розробки подібного документу.

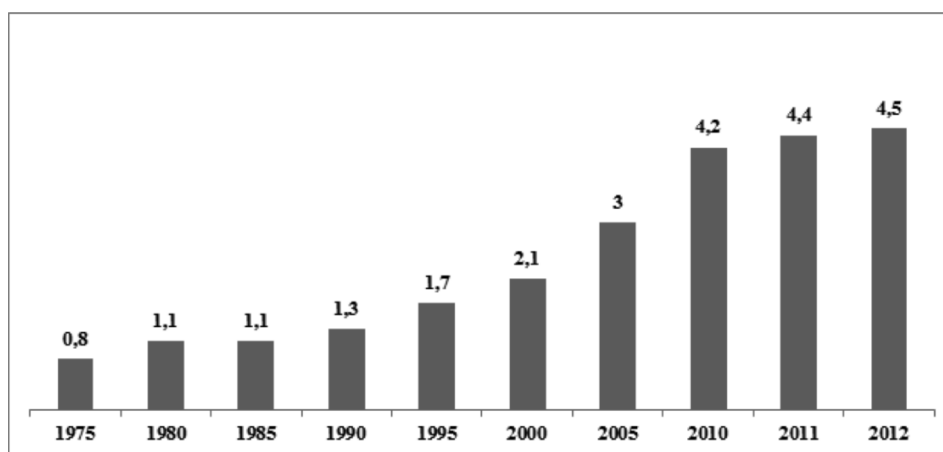


Рисунок. 1. Динаміка чисельності студентів, які здобували вищу освіту поза межами країни громадянства (1975 – 2012; млн. осіб); складено автором за даними: [3]

Важливим чинником інтернаціоналізації української вищої освіти та підвищення її конкурентоспроможності є академічна мобільність викладачів та студентів вітчизняних вишів. Як зазначає І. Богачевська, «в контексті стратегічних завдань державної освітньої політики України зовнішню студентську мобільність слід розглядати як істотну статтю поповнення бюджету, ... а професійну мобільність професорсько-викладацького та адміністративного складу ВНЗ ... як механізм підвищення рівня національної освітньої системи за рахунок вивчення іноземного досвіду, а також як спосіб подолання відставання вітчизняної університетської на-

Таблиця 1

Динаміка чисельності мешканців України, які здобували освіту поза межами країни громадянства на денній формі навчання (2009 - 2015; тис. осіб); [5, с. 59]

Країна	Навчальний рік					
	2009-2010	2010-2011	2011-2012	2012-2013	2013-2014	2014-2015
Росія	4055,0	4919,0	4644,0	4737,0	6029,0	9365,0
Польща	3499,0	4879,0	6321,0	9620,0	15123,0	22833,0
Німеччина	8818,0	8830,0	8929,0	9044,0	9212,0	9379,0
Канада	916,0	1053,0	1203,0	1611,0	2053,0	2536,0
Чехія	1364,0	1456,0	1647,0	1782,0	2019,0	2015,0
Італія	1043,0	1314,0	1556,0	1727,0	1894,0	2200,0
США	1727,0	1583,0	1535,0	1490,0	1464,0	1551,0
Іспанія	641,0	840,0	1114,0	1323,0	1418,0	1545,0
Франція	1388,0	1447,0	1482,0	1282,0	1320,0	1332,0
Велика Британія	605,0	670,0	825,0	905,0	1040,0	835,0
Угорщина	896,0	862,0	763,0	803,0	807,0	1003,0
Інші країни	4033,0	4434,0	4668,0	4908,0	4617,0	5054,0
Разом	28985,0	32287,0	34687,0	39232,0	46996,0	59648,0

уки, яке виникає через брак фінансування та відсутність сучасного обладнання» [2].

За даними Організації економічного співробітництва та розвитку (Organisation for Economic Cooperation and Development (OECD)), загальна чисельність осіб, що здобували освіту поза межами країни громадянства у світі в цілому зросла в більш ніж 5 разів впродовж останніх трьох десятиліть (рис. 1).

На думку експертів, суттєве зростання рівня освітньої міграції варто трактувати в сенсі переконливого аргументу інтернаціоналізації

до прикладу, намаганням втілити в життя політику рівного доступу до освітнього ресурсу максимально широких верств населення. З точки зору мікрорівня організації суспільства, підвищення інтересу до якісної освіти поза межами країни громадянства може бути пояснене індивідуальною потребою в міжнародному досвіді з метою підвищення власної конкурентоспроможності в умовах інтернаціоналізації ринків висококваліфікованої праці. З огляду на зазначену тенденцію, її мікро-, мезо- та мікросоціальну зумовленість, прогнозні розрахунки науковців, згідно з якими чисельність студентів, що здобуватимуть освіту поза межами країни громадянства, сягне 5, 8 млн. осіб у 2020 році та 8 млн. осіб у 2025 році [4, с. 243], виглядають не лише математично, але й теоретично обґрунтованими.

Стосовно ж приблизної чисельності громадян України, що здобували освіту поза межами нашої країни, то, за даними аналітичного центру «CEDOS», динаміка зростання кількості українських студентів, що навчалися за кордоном впродовж 2009 – 2015 років становила 129 %, при цьому дві третини цього приросту забезпечили українські студенти, які навчалися в Польщі. За даними «CEDOS», переважна кількість українських студентів навчаються, як уже наголо-

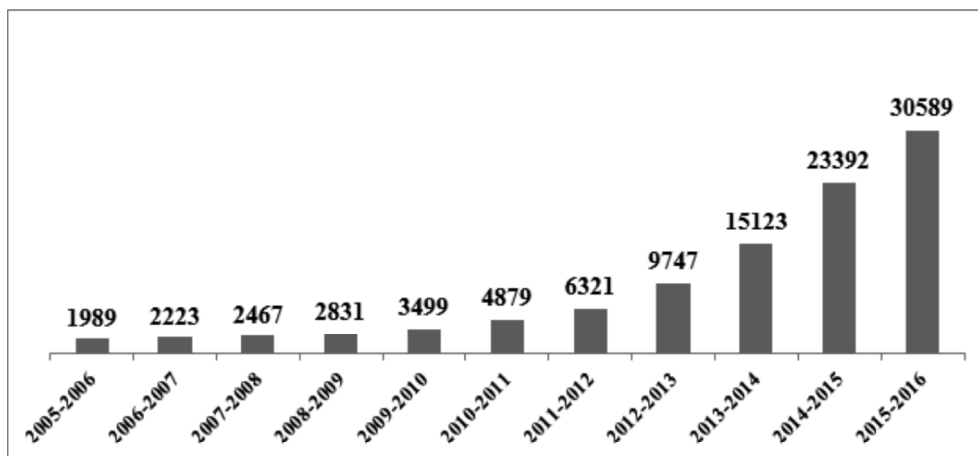


Рисунок 2. Динаміка чисельності українців серед студентів Польщі (2005 – 2016; тис. осіб); розраховано автором на основі: [6, 7]

вищої освіти, що є відображенням загального тренду глобалізаційних процесів останніх десятиліть. Аналітики додають, що чимале зростання чисельності студентів, які навчаються поза межами країни громадянства, зумовлене потребами у просуванні та поглибленні академічних, а отже, і культурних, соціальних та політичних зв'язків між країнами, особливо на території ЄС (фактори макрорівня). На мезорівні зростання освітньої міграції зумовлене,

чисельності громадян України, що здобували освіту поза межами нашої країни, то, за даними аналітичного центру «CEDOS», динаміка зростання кількості українських студентів, що навчалися за кордоном впродовж 2009 – 2015 років становила 129 %, при цьому дві третини цього приросту забезпечили українські студенти, які навчалися в Польщі. За даними «CEDOS», переважна кількість українських студентів навчаються, як уже наголо-

шувалося, в університетах Польщі, а також Росії, Німеччини, Канади, Чехії, Італії та Іспанії (таблиця 1).

За підрахунками аналітиків, українські громадяни становлять приблизно половину чисельності іноземних студентів сусідньої Польщі ([5, с. 57], [6, с. 27]). Динаміка зростання чисельності громадян України, що користуються освітніми послугами цієї країни, є доволі стрімкою (рис. 2).

Варто додати, що суттєве зростання чисельності українських студентів у Польщі викликає занепокоєння польських науковців, які наголошують на проблемі українізації вищої освіти Польщі, зростаючих загрозах міжетнічних та міжнаціональних конфліктів тощо [7].

Не менш цікавим виглядає й той факт, що в переліку країн, які молоді громадяни України обирали як країну для здобуття освіти, окрім Польщі та Росії, присутні Чехія, Італія, Іспанія, тобто країни, в яких традиційно працюють українські заробітчани. Таким чином, можна припустити, що освітня міграція фактично є другою хвилею міграційних процесів на території України, початок яких умовно можна датувати першою декадою після руйнування СРСР.

Концептуальні засади дослідження академічної мобільності

Мабуть, остаточно концептуалізація терміну «академічна мобільність» відбулася за підсумками конференції «Higher Education in the Twenty-first Century: Vision and Action» (UNESCO, 1998). Зокрема, в статті п'ятнадцятій Всесвітньої декларації про вищу освіту у XXI столітті, прийнятій на Всесвітній конференції з вищої освіти, йдеться про те, що «... багатомовність, програми викладацького та студентського обміну, інституційні зв'язки з метою сприяння інтелектуальному та науковому співробітництву повинні бути невід'ємною частиною усіх вищих систем освіти» [8, с. 27-28].

Сьогодні міжнародна організація ЮНЕСКО під поняттям «академічна мобільність» пропонує розуміти період навчання, проведення досліджень чи викладання в країні, що не є країною громадянства студента, науково-педагогічного працівника чи адміністративного персоналу, додаючи, що цей період обмежений часовими рамками і передбачається, що студент, науково-педагогічний чи адміністративний працівник повернеться до своєї країни по завершенню терміну дії програми. Автори публікації наголошують, що поняття «академічна мобільність» не покликане охоплювати міграцію особи з однієї країни

до іншої. Академічна мобільність може бути реалізована в рамках програм академічного обміну чи індивідуально. Поняття академічної мобільності також охоплює і віртуальну мобільність [9].

Академічна мобільність на теренах ЄС ґрунтується на концептуальних положеннях Болонської декларації, кваліфікаційній рамці для Європейського простору вищої освіти (заснована на Дублінських дескрипторах), рамці кваліфікацій для навчання впродовж життя (ініційована Європарламентом та Єврокомісією), ухвалі Лондонської конференції міністрів, відповідальних за вищу освіту, стандартах та рекомендаціях щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти, Зальцбурському принципі розробки докторських програм для Європейського суспільства знань, Хартії європейських університетів для освіти впродовж життя та ін. [2].

Завдання освітньої мобільності на теренах ЄС імплементує низка інституцій із значними фінансовими можливостями (ERASMUS+ TEMPUS, «Youth Programme» та ін.). До прикладу, впродовж останніх двох десятиліть програмою ERASMUS+ скористалися більш як 1, 7 млн. громадян ЄС [5, с.56], а згідно ухвали Лондонської конференції міністрів, відповідальних за вищу освіту, до 2020 року планується досягти приросту частки іноземних студентів в Європейській освітній системі до 20% від загальної чисельності [5, с. 57].

Академічна мобільність студентської молоді є принциповим елементом міжкультурної комунікації, особливо прикордонних територій; вона сприяє поглибленню соціальних зв'язків між спільнотами, справляючи великий вплив на соціокультурну інтеграцію та геополітичну рівновагу регіонів.

Стан академічної мобільності в Україні

Хоча політичний курс України на європейську інтеграцію був офіційно задекларований ще в рамках Угоди про партнерство та співпрацю з ЄС (1994), мабуть, саме Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом (2014) засвідчує переломний момент в імплементації євроінтеграційного курсу країни, ставши юридичним і політичним інструментом пришвидшення процесу інтернаціоналізації освітньої галузі.

Згідно з Постановою Кабінету Міністрів України від 12 серпня 2015 р. № 579 «Про затвердження Положення про порядок реалізації права на академічну мобільність», пропонується вирізняти внутрішню академічну мобільність (реалізується вітчизняними учасниками освітнього процесу у ВНЗ (наукових установах) – партнерах у межах України)

Таблиця 2

**Міжнародне співробітництво ВНЗ України у галузі
наукових досліджень (2011 – 2015) [12]**

	2011	2012	2013	2014	2015
Кількість грантів, отриманих на наукові роботи від міжнародних фондів	1577	1655	1802	1424	1542
Кількість наукових працівників, які проводили наукові дослідження за межами України	1982	1884	2030	1395	1262
Кількість науковців, які кристуються грантами	2650	2877	3275	2725	2687

Таблиця 3

Кількість осіб, яких Міністерство рекомендувало для навчання відповідно до міжнародних угод у сфері освіти (2015/2016 – 2017/2018);

Управлінням міжнародного співробітництва та європейської інтеграції Міністерства освіти і науки України

Країна	Навчальний рік		
	2015-2016	2016-2017	2017-2018
Чехія	4	19	4
Словаччина	26	27	32
Польща	13	2	3
Китай	60	48	56
Казахстан	10	3	2
В'єтнам	22	7	7
Болгарія	5	5	5
Греція	-	1	-
Угорщина	-	42	55
Йорданія	-	3	-
Разом	140	157	164

та міжнародну (реалізується вітчизняними учасниками освітнього процесу у ВНЗ (наукових установах) – партнерах поза межами України, а також іноземними учасниками освітнього процесу у вітчизняних ВНЗ (наукових установах)). Ступенева (здобуття вищої освіти в іншому ВНЗ, що підтверджується документом) та кредитна (здобуття кредитів ЄКТС, що визнаються ВНЗ постійного місця навчання вітчизняного чи іноземного учасника освітнього процесу) мобільність визначаються даною Постановою як її основні види. Для осіб, що здобувають наукову ступінь доктора наук, науково-педагогічних, наукових і педагогічних працівників, Постановою визначені такі форми академічної мобільності: участь у спільних проектах, викладання, наукове дослідження, наукове стажування, підвищення кваліфікації [10].

Закон України «Про вищу освіту» також передбачає можливість учасників освітнього процесу навчатися, викладати, стажуватися чи проводити наукову діяльність в іншому вищому навчальному закладі (науковій установі) на території України чи поза її межами [11].

Незважаючи на актуалізацію процесів академічної мобільності в Україні, наразі чисельність науково-педагогічних працівників та адміністративного персоналу, які беруть участь у програмах міжнародного співробіт-

ництва, є незначною відносно загальної чисельності працівників системи вищої освіти (таблиця 2).

Що стосується українських студентів, Управлінням міжнародного співробітництва та європейської інтеграції Міністерства освіти і науки України, відповідно до міжнародних угод у сфері освіти Міністерство впродовж 2015 – 2017 років рекомендувало до навчання 461 студента (таблиця 3).

Як засвідчують наведені вище дані, наразі активність учасників освітнього процесу у сфері академічної мобільності є доволі слабкою. Поряд з тим, простежується значна освітня міграція випускників українських шкіл з метою здобуття освіти поза межами країни громадянства (див. таблиця 1), що, на наш погляд, є, радше, негативним фактором. Замість того, щоб розглядати українські університети як стартовий майданчик для здобуття академічного досвіду поза межами країни громадянства, українська молодь, ймовірно, послуговуючись особистими комунікаційними зв'язками із родичами, друзями знайомими в країнах заробітчанства українських громадян, обирає шлях освітньої міграції, що вже в недалекій часовій перспективі матиме негативні наслідки в масштабах усього українського суспільства.

Чим же зумовлений такий стан справ з академічною мобільністю? Які фактори перешкоджають академічній мобільності викладачів та студентів українських вишів? Які фактори сприяють академічній мобільності основних суб'єктів освітнього процесу у вітчизняній вищій школі? Що спонукає до академічної мобільності викладачів та студентів українських вишів? Чому наші студенти обирають шлях освітньої міграції, а не послуговуються можливостями академічної мобільності в межах системи української вищої освіти? У пошуках відповідей на ці та інші питання ми звернулися до результатів дослідження «Реформи вищої школи України в оцінках учасників освітнього процесу», яке було здійснене протягом грудня 2015 р. – січня 2016 р. Соціологічною асоціацією України у 16 містах України, що представляють всі її регіони за фінансової підтримки Міжнародного фонду «Відродження». В межах дослідження було проведено 16 фокусованих групових інтерв'ю з викладачами та 16 фокусованих групових інтерв'ю зі студентами вищих навчальних закладів різних форм власності. У фокусованих інтерв'ю взяли участь 150 викладачів та 154 студента, які представляли 57 вишів (із них 49 державних і 8 приватних). Програма та інструментарій дослідження (гайди фокусованих групових інтерв'ю) були розроблені творчою групою, до якої увійшли члени Правління Соціологічної асоціації України, а також деякі керівники регіональних відділень САУ. Підготовка, організація та проведення фокусованих групових інтерв'ю на місцях здійснювалась керівниками та членами регіональних відділень САУ, в тому числі й автором цієї публікації. Поміж інших питань у межах цього дослідження вивчалися проблеми академічної мобільності та мовної компетентності студентів та викладачів вищої школи України.

Актуальність даного дослідження, як і цієї статті, полягає, найперше, в тому, що, незважаючи на чималу кількість праць з проблем реформування вітчизняної вищої освіти, в тому числі й академічної мобільності та мовної компетентності учасників освітнього процесу (див. наприклад: [2, 14]), в них переважає теоретична постановка питання, натомість, порівняльна перспектива міркувань, оцінок, суджень студентів, науково-педагогічних працівників та адміністративного персоналу з приводу означеної проблеми практично не представлена. Як зазначає Л. Сокурянська, підкреслюючи роль зворотнього зв'язку між Міністерством освіти та науки України та освітянами «... у цьому контексті особливої значущості набуває, так би мовити,

«живе слово» вузівського загалу, його оцінки реформування вищої школи» [15, с. 109]. Розуміння та врахування громадської думки, на наш погляд, може стати дієвим інструментом оптимізації процесу модернізації освітньої галузі в Україні.

Отже, проаналізуємо можливості та реальні практики академічної мобільності, мовні компетентності учасників українського освітнього простору, звернувшись до інформації, отриманої в ході проведення фокусованих групових інтерв'ю (зі студентами та викладачами українських вишів).

Передовсім наголосимо, що наші респонденти (як викладачі, так і студенти) вважають, що вітчизняна вища освіта потребує реформування. Проте (і на цьому найперше наголошують викладачі) необхідна чітко визначена стратегія реформ, без чого їхній зміст важко зрозуміти як викладачам, так і студентам. Загалом, «принципових регіональних, гендерних та вікових відмінностей у ставленні респондентів до реформ немає» [15, с. 109]. Поряд з тим, існують відмінності в оцінках цих реформ з боку студентів, з одного боку, та викладачів – з іншого [15, с. 109], зокрема, їхніх оцінок можливостей академічної мобільності та обов'язковості володіння іноземною мовою, тобто того, що є безпосереднім предметом нашого аналізу в межах цієї публікації.

Проаналізувавши отриману нами якісну інформацію, перш за все зазначимо: попри те, що ідея академічної мобільності науково-педагогічних працівників отримала переважно позитивну оцінку респондентів, все ж значна частина учасників фокусованих групових інтерв'ю наголошували на відсутності можливостей реального втілення даного права, причиною чого найперше постає рівень матеріального статку. Прочитуємо наших респондентів:

«Викладачі готові! Це дуже хороший стимул для викладача. Тільки проблема полягає в банальному – ми стасмо немобільними не тому, що ми хочемо, чи не хочемо, а тому, що ми не можемо собі цього дозволити. Якщо 2 роки назад ми їздили активно по конференціях, і це не складало проблем, то сьогодні ми рахуємо, скільки це буде коштувати. Я вже мовчу про те, що коли ми їдемо за кордон, то як ми виглядаємо, порівняно з будь-ким, хто живе за кордоном. Порівняти професорську зарплату, це є третина мінімальної зарплати в Польщі» (В_Павло_Ч_12_КН_Е_Д).

«Мобільність – это прекрасно! Только же опять все упирается во что? Если сегодня практика за рубежом, допустим в Турции, и Турция оплачивает все: перелет, проживание, питание, страховку, да, отлично ... Да,

должна быть мобильность, чем больше будет мобильности у преподавателей и студентов, тем лучше для учебного заведения, лучше для страны, но это все должно финансироваться. Все опять упирается в экономику ...» (В_Віктор_М_30_КД_Е_Д).

«Викладачі на разі не можуть ... Ні, звісно, це не кріпосне право, але ми прив'язані та обмежені рівнем заробітної платні, ... ми не можемо собі дозволити. Тільки якщо університет, який нас запросив, надасть можливість жити» (В_Ірна_Ж_38_Д_СГ_Д).

Респонденти відмічали, що проблема з внутрішньою мобільністю в Україні є в разі гострішою, ніж проблема міжнародної мобільності, позаяк міжнародна мобільність може бути фінансованою в рамках тих чи інших програм, а ось внутрішня мобільність не підкріплена реальними юридичними та фінансовими механізмами її імплементації на міжвузівському рівні:

«Пробуем отработать и приглашать лучших специалистов на спецкурсы. На спецкурсы как раз киевских специалистов. Такая идея была очень неплохая. Но с финансированием плохо, потому что мы должны обеспечить проживание и оплату лекций. Это бы тоже было неплохо, если бы была самостоятельность вузов и реальная самостоятельность финансовая, и её использовать надо как раз для этой внутриукраинской мобильности» (В_Олена_Ж_21_БС_СГ_Д).

Ініціатива Міністерства стосовно обов'язковості знання іноземної мови, підтвердженого відповідним документом, трактувалася респондентами неоднозначно, хоча в цілому і ця ідея, радше, знайшла підтримку:

«Давайте скажем, что это в идеале, что хороший преподаватель ... он знает английский, и он может податься на проект. Я еще английский знаю, заведующий кафедрой знает английский. Ну, еще, может, два человека на кафедре знают английский. А с остальными делают что? Их всех уволить?» (В_Олександр_Ч_4_БС_СГ_Д).

«В ідеалі ця норма з іноземною мовою правильна» (В_Андрій_Ч_20_К_П_Д).

«Перший постулат: рівень B2 здобувають студенти у Європі після закінчення бакалаврату-ліцензіату. Таким чином ми принижуюмо гідність наших учених, показуючи, що вони на рівні бакалаврів європейських. Друга річ, B2+ – це магістратура в Європі. Які нам потрібні сертифікати? Це C1 і C2+. Хто профінансує ці сертифікати для викладачів? Я не проти, якщо хтось буде фінансувати нашим викладачам: міністерство, British Council, інші інституції, і вони тоді пройдуть повний курс і отримують

сертифікат. Варто підкреслити, якщо є потреба вивчити іноземні мови - це не означає прискорити інтернаціоналізацію вищої школи видачею липових сертифікатів» (В_Ігор_Ч_18_К_Е_Д).

Підкреслимо, що норма обов'язковості знання іноземної мови не знайшла розуміння та підтримки викладачів старшого віку, а також у респондентів, які працюють у коледжах та технікумах:

«Модератор: «Як ви оцінюєте новий порядок присудження вчених звань (у тому числі необхідність документів про володіння іноземними мовами)?»

«Це деструктивний документ» (В_Валентина_Ж_64_Д_Т_Д).

«Знання мови, безумовно, потрібне для фахівців такого рівня, викладачів вищої школи, а щодо інших питань, то напевно все таки вимоги занадто складні» (В_Інна_Ж_20_К_СГ_Д).

Суттєвою перешкодою більш широкого впровадження практик академічної мобільності (особливо в західному регіоні нашої країни) виявився традиційний, патріархально орієнтований світогляд, що перш за все простежувалося в міркуваннях респондентів жіночої статі:

«... А якщо діти маленькі? Тобто фактично у нас патріархальна культура і прийнято так: чоловік нехай їде, а жінка як? Ні, вона сім'ю кидає, діти малі. Куди?» (В_Вікторія_Ж_15_К_СГ_Д).

У ході фокусованих групових інтерв'ю неодноразово висловлювалися думки щодо обов'язковості академічної мобільності та знання іноземної мови як реальних та дієвих інструментів імплементації євроінтеграційного курсу України:

«... Мое личное виденье вопроса, здесь коллеги могут со мной не согласиться, знание языка на сегодняшний день любому человеку, работающему в сфере высшего образования, просто необходимо. Но хотя бы с той точки зрения, чтобы знакомиться с новинками, скажем так, зарубежных изданий. С той точки зрения, что очень много к нам приезжает иностранных студентов. С той точки зрения, что мы хотим быть в Европе и быть европейскими гражданами ...» (В_Віктор_М_30_КД_Е_Д).

«Знову ж таки програма ERASMUS впроваджується роками. Є шлях, який пройшли європейські вузи, вони роками напрацьовували контакти. Спілкуючись з колегами з-за кордону, часто чую, що людина сприймає програму ERASMUS як своєрідний відпочинок! Вони шукають, куди вони хочуть, де у них є інтереси, вони знають, що за це заплатять

гроші, і вони поїдуть як на відпочинок. Наша академічна спільнота в Україні – закрита (В_Павло_Ч_12_КН_Е_Д).

«Мені здається, що, коли готували цей закон, була одна мета, щоб ми стали європейцями і всі стандарти європейські щоб були в освіті. Але ж для того, щоб стати європейцями, то, мабуть, треба європейські умови та зарплати. На порожньому місці стати європейцями неможливо. Все ж йде в розвитку, еволюція, все це повинно бути пов'язане з конкретним життям. А тому воно сприймається якось боляче і незрозуміло. І не приживається воно, бо чи то надумане, чи не вписується у наше сьогоднішнє. Хоч є і позитивне, сам факт, саме бажання, щоб освіта була прогресивна. ...Не можна з сьогоднішнього чи завтрашнього дня бути європейцем. Нехай напрям розвивається поступово. ...» (В_Микола_Ч_50_К_П_Д).

Поряд з тим, респонденти наголошували на ризиках євроінтеграції в цілому та академічної мобільності, зокрема, оскільки, на їхню думку, це неминуче призведе до втрати демографічного потенціалу країни, активізації міграційних потоків висококваліфікованих спеціалістів:

«... Повинно це якось підпорядковуватися економіці. От ми все своє розвалили, а давай-те підготуємо спеціаліста за наші кошти, виховаємо, виростимо і віддамо його в Польщу. Для кого ми робимо цього спеціаліста?!» (В_Майя_Ж_15_К_СГ_Д).

Суб'єктність, готовність брати на себе відповідальність за поточний стан справ виявилася дещо відмінною у регіональному вимірі. Так, респонденти західного регіону виявилися більш активними:

«Я відношусь до тієї категорії людей, які підтримують світовий лозунг «No English, no science», оскільки це міжнародна мова науки. І я загалом позитивно оцінюю новий порядок присудження наукових звань. Але у частині необхідності документів про володіння іноземною мовою я маю великі застереження і запитання до міністерства. ... Я зараз зареєструвалася у ФСЕ, ну, я хочу здати для себе. 2.400 гривень коштує ФСЕ Британської Ради. Хто мені оплатить, звичайно, я буду платити сама. Щодо рівня В1, В2, я вважаю це занижено для науковця. Має бути вищий рівень. Але питання з оплатою має бути вирішено. Мову мають знати всі. Це однозначно! Ніякий ти не науковець, якщо ти не можеш вивчити найпростішого. Професора в математиці, в економіці мови не можуть вивчити? Сміх та й годі!» (В_Оксана_Ж_21_Д_Е_Д).

Натомість, респонденти східного та південного регіонів виявили дещо нижчий рі-

вень суб'єктності. Вони частіше наголошували, що держава повинна брати відповідальність за впровадження практик академічної мобільності та за забезпечення (в тому числі й фінансове) зростання мовного рівня науково-педагогічних працівників:

«... Те преподаватели, которые уже работают, те преподаватели, которые, скажем так, находятся на выходе по защите в ближайшие там 3-5 лет, их это касается не должно. Потому что за это время маловероятно, что они это освоят и смогут сделать, тут же нужно не забывать еще и о возрасте, потому что у нас созданы такие условия, что защитит те же докторские диссертации человек в 30 лет практически не может, он должен быть, скажем, так, немножко постарше. А вот в перспективе это рассматривать надо, и должны быть государственные курсы, оплаченные, куда приглашаются люди, собирающиеся выходить на защиту, где за государственный счет идет преподавание языка, тогда это можно рассматривать» (В_Віктор_М_30_КД_Е_Д).

Інституційний спротив (явний та латентний) був зазначений респондентами як чинник, що гальмує темпи зростання мобільності науковців (особливо молодих). Зокрема, були визначені такі бар'єри на шляху реалізації академічної мобільності, як організаційні та фінансові труднощі втілення ідеї навіть за умови успішного проходження конкурсного відбору за програмами академічної мобільності, відсутність продуманого механізму розміщення викладача на момент перебування поза межами ВНЗ у період дії програми мобільності та інші:

«Спасибо, что приняли постановление об академической мобильности, потому что до того, как она была принята на официальном уровне, знаю, у многих коллег, особенно молодых, возникали большие проблемы с тем, что вузы либо заставляли их увольняться, либо не отпускали, что было связано с учебным процессом. Но даже эта постанова ... ставит в зависимость конкретного человека, ученого, преподавателя от администрации. То есть, если администрация скажет «нет» и не заключит договор с человеком, который хочет поехать по программе академической мобильности, то он никуда не поедет.» (В_Ірина_Ж_7_К_СГ_Д).

«В этой связи, мне кажется, близкий вопрос: мы все-таки должны чувствовать, что в университете есть преподаватели, а есть люди, обслуживающие их работу. И вот этот момент обслуживания, абсолютно не существует на уровне кафедры, на уровне деканата и ректората (в моем представле-

нии). Это связывает по рукам и ногам преподавателей, потому что мы занимаемся просто не свойственной работой, то есть пласт людей, которые должны обслуживать нашу мобильность. Может, это методисты, может, это должны быть более высокого качества секретари. Их нет. ... Мы занимаемся все всем. Когда надо заниматься всем, я просто не могу дни месяца из своего графика выбрать, потому что не на кого «оставить хозяйство», что называется. Если бы это было по обслуживанию, то вот эта больная тема в моем представлении. Ну, вот, небольшой администратор, совсем маленький (В_Людмила_Ж_23_Д_Т_Д).

«А як це врегульовано державою? На нашій кафедрі людина їде на стажування, вона має півтори ставки. Ця кафедра має все це відчитати? Хай держава регулює! Чому ми маємо? Навіть у школі є плата за заміну уроків. Слухайте, ми патріоти, хай уже їде з Богом, вона може – то поїхала, а дальше що?» (В_Тетяна_Ж_26_ДН_СГ_Д).

Говорячи про перешкоди на шляху реформування освітньої системи України, наші респонденти апелювали до «радянського синдрому» вітчизняної освітньої галузі, акцентували надмірне втручання держави у діяльність установ освіти та водночас невмотивованість державних органів вирішувати важливі для нашого суспільства проблеми як от підготовка фахівців із вищою освітою затребуваних на ринку праці професій завдяки виваженій системі формування державного замовлення:

«Можно я выскажу крамольную мысль, и пусть она будет крамольной, поймите как угодно. Я со всех сторон подходила к этому. Хочется, там где работаешь, эффективности, результатов твоего труда, уже не говоря о том, чтобы тебя ценили. Вы знаете. Наверное, все-таки, вузовская система, система высшей школы ... должна быть максимально самостоятельной и конкурентноспособной ... Мы пока не можем (мы пока ещё очень советские) уйти от системы регулирования, потому что мы ещё социальный проект, но переход и стандарт должны быть такими, когда высшая школа нужна для обеспечения потребностей рынка производственного, всевозможного информационного или любого другого.... Эта трансформация будет колоссальным толчком для каждого, потому что на государство надеяться нельзя, я считаю государство – это колоссальный паразит. ... Не стоит возлагать надежды на государство, учитывая колоссальную коррупцию, ничего оно не сделает, к сожалению, но и бросить всё так сразу тоже, да (пожимает плечами). Это будет сложный процесс, деся-

тилетний, но именно он покажет, выживет ли государство, потому что кадры и общество достаточно подготовлено, достаточно интеллектуально и дай Бог, чтобы мы это всё сохранили» (В_Олена_Ж_21_БС_СГ_Д).

«Я хочу вернуться к роли государства, т.е. его вмешательство должно быть в разработке стандартов – методологической части и заказе для вузов действительно необходимых специалистов. Не просто задача держзамовлення, которое предполагает, что этот специалист нужен, а у нас это сейчас просто так, а государство может заказывать вузу нужного специалиста, тогда это будет эффективным вмешательством» (В_Євген_Ч_12_К_СГ_Д).

Підсумовуючи згадане вище, можна дійти таких висновків. Викладачі українських вишів в цілому позитивно ставляться до реформування вітчизняної вищої освіти, зокрема до таких його елементів, як академічна мобільність науково-педагогічних кадрів та обов'язковість знання іноземної мови. Проте вони висловлюють занепокоєність щодо можливостей реалізації зазначених норм, говорячи про фінансово-організаційні перешкоди на шляху їхньої актуалізації.

Серед факторів, що зумовлюють ставлення наших респондентів до академічної мобільності, основна увага була приділена таким, як регіон проживання, стать, стаж роботи у виші, наявність наукового ступеня, навчальні дисципліни, що викладаються, форма власності навчального закладу (державна чи приватна), рівень акредитації вишу.

Як виявилось, в регіональному вимірі суттєвих відмінностей в оцінках респондентів можливостей академічної мобільності в Україні та за її межами не простежується. Поряд з тим, дещо несподіваними виявилися міркування цієї проблематики представників окремих регіонів, зокрема тих, що мешкають на кордонах з країнами ЄС. Здавалося б, що саме ці респонденти, враховуючи фактор близькості до ЄС, мали б засвідчити в разі позитивніше сприйняття інновацій у питаннях академічної мобільності, однак респонденти даного регіону виявилися дещо стриманими в оцінках необхідності таких практик. Натомість, респонденти південного та східного регіонів в разі активніше відгукнулися на ініціативу МОН з приводу інтенсифікації імплементації норми академічної мобільності та обов'язковості знання іноземної мови.

Гендерні відмінності у сприйнятті можливостей мобільності, як вже зазначалось, були виявлені у жінок західного регіону, що, на наш погляд, пояснюється все ще достатньо інтенсивним традиціоналістським ціннісним

дискурсом серед мешканців цього регіону нашої країни.

Ідея академічної мобільності більш критично сприймається співробітниками вишів із значним стажем роботи (більш ніж 35 років), тоді як викладачі, які нещодавно розпочали свою трудову діяльність чи мають стажу 10-15 років, переважно позитивно сприймають таку можливість.

Науково-педагогічні працівники, що мають ступінь доктора наук, переважно позитивно оцінюють ідею обов'язкового впровадження мобільності. Найбільше занепокоєння ця ініціатива викликає у кандидатів наук, що, можливо, зумовлюється їхнім побоюванням з приводу того, що неможливість реалізації академічної мобільності стане на заваді їхній подальшій науковій кар'єрі, зокрема докторській дисертації.

Порівняльний аналіз сприйняття обов'язковості норми академічної мобільності викладачами різних навчальних дисциплін не виявив суттєвих розбіжностей за винятком того, що для представників окремих спеціальностей (як от медики, правники) така мобільність є особливо ускладненою.

Представники різних типів навчальних закладів (як державних, так і приватних) висловили однакову, переважно позитивну оцінку ініціативи ширшого впровадження практик мобільності. Поряд з тим, виявлено зв'язок між рівнем акредитації навчального закладу, в якому працюють наші респонденти, з одного боку, та їхнім сприйняттям мобільності – з іншого. Представники вишів із вищим рівнем акредитації оптимістичніше сприймали таку ідею, тоді як у викладачів ВНЗ I-II рівня вона викликала занепокоєння.

Норма обов'язковості володіння іноземною мовою переважно знайшла підтримку респондентів. У той же час вони висловили принципів уточнення стосовно її трактування та подальшого застосування.

Незалежно від зазначених вище факторів, респонденти практично одногласно наголошували на тому, що внутрішня мобільність науково-педагогічних працівників є в рази проблематичнішою, ніж міжнародна мобільність, з огляду на відсутність дієвих юридичних та фінансових механізмів її реалізації.

Література

1. Internationalization of Higher Education – Growing expectations, fundamental values : IAU 4th Global Survey [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.iau-aiu.net/content/iau-global-surveys>
2. Богачевська І. Академічна мобільність як фактор інтеграції України у світовий науково-освітній простір. Аналітична записка / І. Богачевська, І. Здіорук // Національний інститут стратегічних досліджень. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1421/>
3. OECD (2014), "Indicator C4: Who studies abroad and where?", in Education at a Glance 2014: OECD Indicators, OECD Publishing, Paris. <http://dx.doi.org/10.1787/888933118656>
4. Santiago P. Tertiary Education for the Knowledge Society: Social Features, Equity, Innovation, Labor Market, Internationalisation. Vol. 2. / P. Santiago, K. Tremblay, E. Basri, E. Arnal / – Paris: OECD, 2008. – 390 p.
5. Rodchenko V. External Academic Mobility of Students: Case for Ukraine / Volodymyr Rodchenko, Ganna Rekun, Yuliia Prus // Handel Wewnętrzny. Vol. 1 (366). – Instytut Badań Rynku, Konsumpcji i Koniunktur, 2017. – P. 56-68.
6. Hrynkevych O. Cross-border factor of educational migration of Ukrainian youth to Poland: social-economic opportunities and threats / Hrynkevych, O. // Economic Annals-XXI. Vol.163 (1-2(1)). – Institute of Society Transformation 2017. – P. 26-30.
7. Over 57119 international students in Poland [Electronic resource] / Study in Poland, 2016. – Access mode : <http://www.studyinpoland.pl/en/index.php/news/43-over-57-119-international-students-in-poland>
8. World Conference on Higher Education Higher Education in the Twenty-first Century: Vision and Action. Vol. 1. Final Report. – Paris: UNESCO, 5–9 October 1998. – 135 p.
9. UNESCO.ORG. The official website. – What is Mobility?. – [Electronic resource]. – Access mode: http://www.unesco.org/education/studyingabroad/what_is/mobility.shtml
10. Про затвердження Положення про порядок реалізації права на академічну мобільність. Постанова Кабінету Міністрів України від 12 серпня 2015 р. № 579. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/579-2015-%D0%BF>
11. Про вищу освіту. Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
12. Гринькевич О. С. Аналіз і моделювання процесів інтернаціоналізації вищої освіти в контексті інноваційного розвитку / О.С. Гринькевич, Н.П. Лутчин // Маркетинг і менеджмент інновацій. – №3, 2017. – С. 314 – 325. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mmi.fem.sumdu.edu.ua/>
13. Реформи вищої школи України в оцінках учасників освітнього процесу: заключний звіт про реалізацію соціологічного дослідження // Офіційний сайт Соціологічної асоціації України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sau.kiev.ua/>
14. Третяк О. С. Академічна мобільність та сучасні підходи до забезпечення якості вищої освіти в Україні / О.С. Третяк, С. О. Чебоненко // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки. – 2015. – Вип. 130. – С. 102-105. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://visnyk.chnpu.edu.ua/?wpfb_dl=1370
15. Сокурняська Л. Г. Реформування вітчизняної вищої школи в оцінках учасників освітнього процесу / Сокурняська Людмила Георгіївна // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. «Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи». – 2016. – Випуск 36. – С. 108 - 114.